

Köp bilýänler az geplär, köp ýaňraýanlaryň bilýän zady bolmaz

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Köp bilýänler az geplär, köp ýaňraýanlaryň bilýän zady bolmaz
KÖP BILÝÄNLER AZ GEPLÄR, KÖP ÝAÑRAÝANLARYŇ BILÝÄN ZADY BOLMAZ

Geçen gün...

Kadir Mysyroglyny ýanyна alyp, Anadoluda medeni-köpcülikleýin çärelere gatnaşan öñki žurnalist kärdeşim bilen on iki ada meßelesinden söz açdyk...

Garşymda edil "Mysyrogly" duran ýalydy – bilmeýän zatlaryny öwrenesi gelmeýän, ýat tutan zadyny gižzeleýji çekışmä öwürmegi özüne dereje bilyän pekge bardy!

Taryh – faktlardyr maglumatlar bilen, obýektiw kriteriyalar bilen ýazylýar. Eger ol berebekgeýlige tutdurman, meni diňlän bolsady, şulary aýdyp berjekdim:

1). Italiýa 1911-nji ýylda Osmanlynyň tabynlygyndaky Tripolä we Bingazä labyryny taşlady. Mustapa Kemal ýaly ofiserleriň berk garşylygyna uçrap kyn ýagdaýa düşen Italiýa urşy Gündogar Ortaýer deňzinde we Egeýde dowam etdirmegi makul bildi. Beýruta hüjüm etdi.

2). Italiýa 1912-nji ýylyň 24-nji aprelinde on iki adanyň biri Stambulýa adasyny basyp aldy. Adanyň adyny üýtgedip, **Stampaliýa**" etdi. Osmanly adanyň basylyp alnanyny iňlis ilçisinden eşitdi! Adalarda ýekeje esgerimiz ýokdy...

3). Italiýa 4-nji maýda Rodos, 9-njy maýda Herke-Halki, 12-nji maýda Stambulköý-Kos adalaryny ýeke ok atmazdan ele geçirdi. Yzyndan... Aýwalyk we Marmarise tiňkesini diken Italiýa kenarýakalaryny topa tutdy.

4). Balkan urşunyň başlanyna on gün geçensoň, 1912-nji ýylyň 18-nji oktýabrynda Osmanly Italiýa bilen bizde "**"Uşi ylalaşagy"**" diýilýän, emma italýan taryhynda "**"Lozan ylalaşygy"** (**Trattato di Losanna**) diýilýän ("Uşi"/"Ouchy" – Lozanyň bir rayony - S.Ý.) ýaraşyk şertnamasyny baglaşmak üçin ikitaraplaýyn gepleşikleri geçirmäge başlady.

5). Osmanly Liwiýany Italiýanyň ygtyýarlygyna berdi. Balkan urşunyň soňlaryna çenli Italiýanyň golastynda galmagyna razylyk berdi. Italiýa adalara hemişelik çöküpdi... Hawa... On iki adany Lozanda elden giderdik, emma munuň 1924-nji ýıldaky Lozan ýaraşyk şertnamasyna dahyllı ýeri ýok!

■ MISAKY-MILLIDE" HEM YOK

6). Gresiýa Balkan urşunda Osmanlynyň elindäki Gökjeada, Bozjaada Semadirek, Taşöz, Limni, Midilli, Sakyz adalaryny basyp aldy.

7). Iňlisler ara sokjaryp, Demirgazyk Egeý adalarynyň Gresiýa berilmegi üçin Osmanla zor saldy. Ara birinji jahan urşy girdi...

8). Fransiýa Meis adasyny basyp alyp, Kaşy, Finikiýany, Fethiyäni bombalady. On iki adadan başgalary-da Osmanlynyň elinden gitdi. Özem adalardan el çekýändigi barada Osmanla Limni adasynyň Mondros portunda resmi ýagdaýda gol çekdirdiler...

9). Uruş gutarangoň on iki ada kimiň eýelik etjekdigi Italiýa-Gresiýa gepleşiklerine (Tittoni-Wenizelos duşuşyklaryna) goýuldy.

Osmanly Sewr ylalaşygynyň 122-nji maddasyna laýyklykda on iki adany Italiýa berdi. Şeýtmek bilen sekiz ýyl owal baglaşylan

Lozan ylalaşygyny resmi güýjüne girizdi. Şeýlelikde... soñ Osmanly Mebusan (deputatlar) mejlisiniň kabul eden "Misaky-Milliýäniň" (basybalyjylardan azat etmäge degişli hasap edilen ýerler -t.b.) çäklerinde on iki ada ýer almady...

10) Mustapa Kemalyň grek basybalyjylaryny derbi-dagyn etmegi netijesinde Sewr ylalaşygy ýyrtylyp, aýak astyna alyndy. Türkîye Lozan gepleşiklerinde Bozjaada, Gökjeada, Semadirek, Sakyz, Rodos, Meis adalarynyň özüne gaýdyp berilmegini talap etdi. Angliýa, Italiýa, Gresiýa, Fransiýa muny inkär etdi. Hususanam Türkîye bilen Italiýanyň arasyndaky ähli diplomatiki gatnaşyklar çylşyrymlaşdy. Çünkü Çanakkale bogazyna türk baýdagы dikiliп, mehmetçik (TÜRK esgeri) Towşan adasyna gelipdi...

11). Italiýa Lozanda "on iki ada meselesi dagy-duwara orta atylan ýagdaýynda kapitulýasiýalar meselesinde bökdeneçlikler döretjekdigini" mälim etdi... Şol ikiarada... Mosuly hiç bir tutaryksyz ele geçiren Angliýa faşist Mussolinä meçew berip, Egeý deñziniň üsti bilen Türkîyäniň gaýtadan basylyp alynmagyna ýardam berjekdigini aýtdy.

12). Osmanlynyň 1912-nji ýylda Italiýa bilen baglaşan "**Uşı**", 1913-nji ýylda Gresiýa bilen baglaşan "**Afiny**" şertnamalary Lozanda Türkîyäniň elini-aýagyny baglady. Muňa garamazdan Türkîye çäklerine üç mil golaýlykda ýerleşen Gökjeada, Bozjaada, Towşan ýaly ähli kert gaýalyk adalary gaýdyp aldy.

■ **GÖREŞE DOWAM**

13). Lozandan soñam Türkîye adalary gaýdyp almak hyýalyndan el çekmedi. Kekowa adasyna labyryny taşlady, Meis, Çatal ada, Sary ada, Gara ada ýaly adalara türk baýdagyny dikdi. Italiýa muňa jogap edip, Kaş adasyny bombalady. Düşünişmezligi Halkara adalat diwanynda çözmek müwessa bilindi, çözgüt Türkîyäniň garşysyna çykdy.

14). Türkîye baş egmedi, 30-njy ýyllarda diplomatiki manýowr edip, Egeý deñzinde täsirli güýje öwrülmäge başlady, Italiýa

bilen ikitaraplaýyn gepleşikleri geçirdi. On adany we gury ýer bölegini aldy. Montrýo ylalaşygy arkaly bogazlaryň gözegçiligini ele aldy. Hataýy çäklerimize birikdirdi. Bu oñyn üýtgeşmeler dowam edýärkä-de, ikinji jahan urşy turdy...

15). Uruşda Egeý adalary käte Italiýanyň, käte Germaniýanyň, käte-de Angliýanyň, Fransiýanyň arasynda paýlaşyldy.

16). Italiýa-Germaniýa ýaranlygy ýeňliše uçrangoň, urşuň ýeňijileri ABŞ, Angliýa, Fransiýa we SSSR **Pariž şertnamasyny** baglaşdylar we on iki adany Italiýa-Germaniýanyň elinden alyp, harby goşun bölümlerini ýerleşdirmezlik şerti bilen Gresiýanyň ygtyýarlygyna berdi...

17). AKP häkimiýeti döwründe Egeý deňzinde Türkiýä degişli 17 ada we gaýalyk Gresiýa tarapyndan basylyp alyndy. Gresiýa adalarda goşun ýerleşdirdi. Muňa demini-düytüni çykarmadyk Kadir Mysyrogly ýalylary goldaýan häkimiýet geplemäge maý tapsa, "Lozan – biabraýylykdyr" diýip gygyrdy we häzirem gygyrmagyna dowam edýär...

Eger diňläp başaran bolsa, tanşyma şulary aýtjakdym...

Soner YALÇYN.

"SÖZCÜ" gazeti, 22.10.2020 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMILIÝEW. Taryhy makalalar